

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2010, 2(120), p. 7–22.

LIETUVOS NOTARIATAS 1918–1940 M.: TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 539
Elektroninis paštas tistk@mruni.eu

Pateikta 2010 m. sausio 21 d., parengta spausdinti 2010 m. kovo 20 d.

Anotacija. Lietuvos notariatas tarpukaryje buvo organizuotas svetimų valstybių teisės aktų pagrindu, svarbiausias iš jų – 1866 m. Rusijos notariato įstatymas, nustatęs vadinajamą tvirtinamąją sistemą – reikšmingiausieji notaro sudaryti aktai, nurodyti civiliniuose įstatymuose, vėliau dar turėjo būti tvirtinami vyresniojo notaro.

Įstatymą pritaikant Lietuvos sąlygoms, be kitų dalykų, notarams buvo nustatyta ne tik teisė į surenkamo iš klientų užmokesčio dalį, bet ir nuolatinis atlyginimas iš valstybės išdo, panaikinta materialinė atsakomybė už jų veiksmis klientui padarytą žalą. Šios lotyniškajam notariato modeliui būdingos taisyklės sugrąžintos tik 1932 m. Notariato įstatymo pataisomis, kuriomis notaras paskelbtas etatiniu valstybės tarnautoju, negaunančiu algos.

Realus žingsnis dar labiau siaurinant Rusijos notariato įstatymo taikymo apimtį buvo Lietuvos Seimo priimto Hipotekos įstatymo 1938 m. įsigaliojimas.

Išleisti nacionalinį Notariato įstatymą Lietuvoje sutrukdė prasidėjusi sovietinė okupacija.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos notariatas, notaras, hipoteka.

Įvadas

Svarbiausias Lietuvos notariato teisinio reguliavimo 1918–1940 m. ypatumas buvo tai, kad jis neturėjo nacionalinio įstatymo ir vadovavosi recepuotais svetimais (Rusijos, Lenkijos karalystės, Vokietijos) teisės aktais, išleistais dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, vos porą kartų, kaip anuomet sakydavo, „palopytais“ nacionalinio įstatymų leidėjo.

Teisinės visuomenės susirūpinimas atsilikusios ir pernelyg vangiai tobulinamos notariato įstatymų bazės atnaujinimu jau nuo pirmųjų šios institucijos gyvavimo Lietuvoje metų skatino didžiulį domėjimąsi jo teisinio reguliavimo reikalais, pakurstomą aktyviai teisinėje spaudoje bendradarbiavusio teisininko Vilhelmo (Viliaus) Burkevičiaus veiklos: per daugiau nei dešimtmetį pasirodė keliolika jo plunksnai priklausančių straipsnių, kuriuose jis nuolat atkreipdavo dėmesį į opiausias notarų darbo aktualijas, gvildeno šios institucijos organizacijos ir veiklos problemas¹.

Visuomenės dėmesio notariato praeitis sulaukė ir Lietuvai pakartotinai atkūrus nepriklausomybę. Iš istorinės perspektyvos jo įsteigimo ir raidos klausimais yra rašęs Vytautas Gaivenis², tarpukario Lietuvos notariato istoriją šios institucijos bendrosios istorijos kontekste mėgino apžvelgti Vytautas Nekrošius³, jai skirtas gana brandus publikotas studentiškas rašinys⁴. Tačiau apskritai šios teisinės institucijos istorija, skirtingai, nei, pavyzdžiui, teismų, išsamiau dar nėra tyrinėta, todėl svarbu toliau tęsti šį darbą.

Šio tikslo ir siekiama šiame straipsnyje. Jį rengiant pasinaudota norminiais aktais, archyvine medžiaga bei esamais publikuotais darbais.

1. Svetimų notariato įstatymų recepcija

Būsimuoju Lietuvos notariatu Lietuvos Taryboje imta rūpintis iškart po 1918 m. vasario 16-osios: vienu svarbiausių Tarybos Teisių komisijos darbų, greta Lietuvos teismų sistemos projektavimo ir kt., buvo laikoma notariato ir hipotekos taisyklių tvarkymas, kuriuo daugiausia užsiėmė J. Vileišis⁵. Komisija per spaudą pakvietė atsiliepti turinčius tei-

-
- 1 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga). Keli bruožai iš įstaigos veikimo ir sutvarkymo*. Kaunas, 1928; Burkevičius, V. Vyresniojo notaro darbo praktika. *Teisė*. 1928, 14; 1930, 17; Burkevičius, V. Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymų. *Teisė*. 1929, 15; Burkevičius, V. Iš notariato reformų ruošimo istorijos. *Teisė*. 1929, 16; Burkevičius, V. Tvirtininiai, notariniai, pareikštiniai ir naminiai raštai. *Teisė*. 1930, 18; Burkevičius, V. Iš Klaipėdos krašto teisingumo žinybos. *Teisė*. 1932, 22; Burkevičius, V. Įstatymų suvienodinimo reikalu. *Teisė*. 1934, 28; Burkevičius, V. Notariato įstatymo (Ist. rink. XVI t. 1 d.) 64 str. prasmė. *Teisė*. 1937, 38; Burkevičius, V. Lietuvos notariato veikimo dvidešimties metų sukaktis. *Teisė*. 1939, 45 ir kt.
 - 2 Gaivenis, V. Trumpa Lietuvos notariato istorijos apžvalga. *Lietuvos notariatas*. Vilnius, 1996; Gaivenis, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius, 2007.
 - 3 Nekrošius, V. *Notariato teisė*. Kaunas, 1997.
 - 4 Savickaitė, K. Notariato raida Lietuvoje. *Teisė*. 2003, 46.
 - 5 Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos 1918 m. gegužės 28 d. raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

sinį išsilavinimą ar dirbusius teisinį darbą, tarp jų ir dirbusius notariais, piliečius, norinčius dirbti Lietuvai⁶.

Griežtos karinės okupacijos sąlygomis tai tebuvo nedrąsus, bet natūralus ir suprantamas rengimasis ateičiai. Tačiau visiškai ne laiku ir ne vietoje atrodė vos ėmusios kurtis Lietuvos valdžios dėmesys, parodytas notariatui itin sudėtingų politinių aplinkybių, susiklosčiusių 1918–1919 m. sandūroje, fone: visuotinėje sumaištyje, tvyrant realiausiai grėsmei pirmuosius žingsnius žengiančios valstybės išlikimui, bręstant A. Voldemaro Ministrų kabineto krizei, 1918 m. gruodžio 17 d. posėdyje teisingumo ministro P. Leono teikimu jis ėmėsi menkai su to meto atmosfera tesiderinančių notariato reikalų, priimdamas, formaliai viršydamas konstitucinę vykdomosios valdžios institucijos kompetenciją, teisės aktą, įvardytą Laikiniuju Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymu⁷. Tiesa, per daugybę kitų neatidėliotinių rūpesčių savo priimto dokumento nei paskelbti, nei juolab imtis jį įgyvendinti ši vyriausybė nebesuspėjo. Netrukus, gavęs iš naujojo premjero M. Sleževičiaus nežinia kieno rusų kalba parengtą „Laikinosios instrukcijos Lietuvos notarams“ projektą⁸, teisingumo ministras gruodžio 30 d. informavo jį apie „dėl reikalų svarbumo ir skubotumo“ jau priimtą tuo pačiu reikalu įstatymą, siūlydamas jį paskelbti arba darsyk svarstyti⁹. Valdžiai persikėlus iš svetimųjų okupuojamos sostinės į Kauną, minėtasis dokumentas 1919 m. sausio 9 d. Ministrų kabineto posėdyje, palydėtas kilios neilgos diskusijos notarinių aktų kalbos klausimu, buvo priimtas pakartotinai¹⁰. Keletui dienų praėjus, sausio 16 d., pavadintas tiesiog „Laikiniuju notariato sutvarkymu“, jis buvo oficialiai paskelbtas¹¹.

„Laikinis notariato sutvarkymas“ – neabejotinai viena svarbiausių gairių Lietuvos notariato istorijoje. Bet, sprendžiant iš šio akto turinio, tai nebuvo originalus besikuriančioje valstybėje naujai steigiamai institucijai skirtas teisės aktas – juo tepamėginta Lietuvos sąlygoms pritaikyti ne taip seniai joje jau galiojusį seną Rusijos įstatymą. Aktas tiesiog pradėdamas žodžiais, jog paliekamas veikti Notariato įstatymas, čia jau veikęs esant rusų valdžiai. Į Kabineto posėdyje nuskambėjusį pasiūlymą visą rusų įstatymą išdėstyti lietuvių kalba, teisingumo ministro buvo atsakyta, jog jis esąs labai skubus, o rusų įstatymais visos ministerijos naudojasi originalo kalba.

Iš tiesų realiai anarchijos grėsmei išvengti Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai 1918 m. lapkričio 2 d. jau buvo paskelbę, kad teisinio reguliavimo srityse, „kuriose Lietuvos valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą“. Iš šios nuostatos plaukė, kad kuriamos valstybės teisėje neišvengiamai pasitaikysiančios spragos laikinai būsiančios užkamšomos atitinkamų svetimų teisės aktų, Lietuvos teritorijoje jau galiojusių iki Pirmojo pasaulinio karo, normomis.

6 Lietuvos Tarybos Teisinių komisijos skelbimas. *Darbo balsas*. 1918 04 18, 17: 16.

7 Ministrų Tarybos 1918 m. gruodžio 17 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 9, lap. 32.

8 Vremenaja instrukcija dlia notariusov Litvy. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 4, lap. 179–183.

9 Ministro Pirmininko žiniai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, lap. 1, b. 1295, lap. 2.

10 Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 24, lap. 246.

11 Laikinis notariato sutvarkymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/23.

Tokiu notariato organizaciją ir veiklą reglamentuojančiu įstatymu, veikusiu Lietuvoje iki karo, kaip tik pirmiausia ir buvo 1866 m. balandžio 14 d. carinės Rusijos Notarinės srities nuostatai (*Положение о нотариальной части*), Lietuvoje paprastai įvardijami tiesiog Notariato įstatymu (arba įstatymais), šią instituciją tuomet įtraukę į 1864 m. reformuotų teismų sistemą, ir sykiu su Teismų santvarkos, Civilinio ir Bau-džiamojo procesų įstatymais kaip „Imperatoriaus Aleksandro Antrojo teismo įstatai“ paskelbti daugiatomio Rusijos imperijos įstatymų sąvado XVI tomo I dalyje¹².

Šis įstatymas buvo nustatęs vadinamąją tvirtinamąją notariato organizacijos sistemą. Jos esmė ta, kad notarinė veikla čia buvo suskirstyta į dvi dalis – į tiesioginę prasme notarinę, susidedančią iš įvairių aktų surašymo, dokumentų ir parašų tikrumo, įgaliojimų, taikos sutarčių paliudijimo ir kt., atliekamų notaro, ir į tvirtinamąją, reiškusią preliminariai jau sudarytų svarbiausių notarinių aktų, konkrečiai nurodytų civiliniuose įstatymuose (paprastai susijusių su nuosavybės teise į nekilnojamąjį turtą), tvirtinimą ir registravimą atitinkamose knygose ir rejestre, atliekamus vyresniojo notaro¹³. Tai atlikus jie įgydavo galią, virsdami viešojo pobūdžio „tvirtiniais“ (*крепостные*) dokumentais. Ši įstaiga, oficialiai vadinta dar notariato archyvu, veikė prie apygardos teismų.

Būtent šio įstatymo pagrindu Vyresniojo notaro įstaiga prie tuomečio Kauno apygardos teismo, aptarnavusi šios gubernijos teritoriją, buvo įsteigta 1883 m. ir veikė iki rusų valdžios evakuacijos¹⁴, vokiečiams 1915 m. vasarą okupuojant Lietuvą. Kartu į Rusiją išgabentas ir Kauno notariato archyvas – rejestrai, knygos ir bylos¹⁵.

Bet Laikinosios Konstitucijos sankcionuotas svetimų ikikarinių teisės sistemų išsaugojimas, sudarant galimybę jaunai valstybei išvengti problemų, išplaukiančių iš teisinio reguliavimo instrumentų stokos, Lietuvos sąlygomis tuo pat metu reiškę susitaikymą su ne ką mažiau problemų kėlusiu teisės partikuliarumu, nes kai kurios šios valstybės teritorijos dalys tuo pačiu teisiniu pagrindu paveldėjo ir kitų jose iki karo viešpatavusių užsienio pavergėjų įvairiu laiku čia įdiegtus skirtingo turinio ir nevienodo lygio teisės šaltinius.

Tai reiškę, kad, be didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje – Aukštaitijoje ir Žemaitijoje – palikto veikti minėto rusų Notariato įstatymo, kairiojoje Nemuno pusėje, vadinamojoje Užnemunėje, į kurią pateko ir kairiakrantė laikinosios sostinės dalis – Aleksotas, liko galioti 1815 m. sudarytos Lenkijos karalystės (jos sudėčiai iki karo priklausė šis kraštas) 1818 ir 1825 m. vadinamieji Hipotekos nuostatai¹⁶. Pagal juose nustatytą tvarką pas notarą sudaromi nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą perleidimo ar suvaržymo aktai po to turėjo būti įtraukiami į hipotekos knygas, vedamas hipotekos skyriuje prie apygardos teismų, nepriklausomoje Lietuvoje – prie Marijampolės (Suvalkų) apygardos teismo¹⁷.

12 Polozhenie o notarialnoj chasti. Izdanie 1914 goda. *Svod zakonov Rosijskoj imperiji*. Tom XVI, ch. I. izd. 1914 g.

13 *Pravovye osnovy notarialnoj dejatelnosti*. Argunov, V. (red.). Moskva, 1994, s. 11.

14 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, supra note 1, p. 3.

15 *Lietuvos teismas 1918–1928*. Kriščiukaitis, A. (red.). Kaunas, 1930, p. 138.

16 *Ipoteknye yctavy 1818 g. i 1825 g.* Shenvic, F. *Grazhdanskiye zakony Carstva Polskova, razjasnenye po reshelijam Pravitelstvujushevo Senata*. Izdanie neoficialnoe. Kaunas, 1930, s. 760–866.

17 Mačys, V. *Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Teisė*. 1927, 12: 15.

Tuo pat metu Lietuvos pajūryje (Palangos valsčiuje), paskutinį šimtmetį (nuo 1819 m.) priskirtam Kuršo gubernijai, notariatas vadovavosi Pabaltijo gubernijų vietiniais įstatymais, nustačiusiais specialią hipotekos žemės knygų vedimo tvirtinamuosiuose skyriuose tvarką.

Tiesa, tiek Lenkijos karalystei, tiek Pabaltijo gubernijoms nevienodu statusu, bet taip pat įėjus į Rusijos imperijos sudėtį, šiose teritorijose veikusiu notariato sistemų su jų ypatumais (čia nebuvo vyresniųjų notarų) teisinis reguliavimas irgi atsispindėjo tame pačiame Rusijos imperijos Notariato įstatyme, bet tik kiek vėliau specialiai šiems kraštams parengtuose jo skyriuose¹⁸: įstatymas 1875 m. papildytas naujais penkiasdešimt trimis straipsniais (218–270 str.) Lenkijos karalystei, o 1889 m. šimtu septyniais straipsniais (271–377 str.) specialiai praplėstas ir Pabaltijo gubernijoms.

Pažymėtina, kad Lietuvai 1923 m. gražintame Klaipėdos krašte, tiesa, jau kitu teisiniu pagrindu, išplaukiančiu iš tarptautinių Lietuvos išsipareigojimų, konkrečiai – iš 1924 m. Konvencijos dėl Klaipėdos teritorijos, notariato organizacijai ir veiklai reglamentuoti buvo paliktas čia jau galiojęs atitinkamas 1899 m. Prūsijos įstatymas (*Preussisches Gesetz über die freiwillige Gerichtsbarkeit*) bei senieji vokiški įstatymo įgyvendinamieji aktai, papildyti keletu „Klaipėdos krašto valdžios žiniuose“ paskelbtų vietinių „paliepiamų“ – apie taksą už notarų paslaugas, notarų naudojamus antspaudus ir kt.¹⁹

Taigi Užnemunėje, Palangos valsčiuje ir Klaipėdos krašte galioję teisės aktai, skirtingai nei didžiojoje Lietuvos dalyje veikusį įstatymą, šiose teritorijose buvo įtvirtinę kur kas modernesnę – hipotekos – sistemą, tiesa, kiekvienoje jų nevienodai realizuojamą.

2. Svetimųjų įstatymų derinimas prie Lietuvos sąlygų

Ūkiniam ir visuomeniniam gyvenimui karo ir itin griežto okupacinio režimo sąlygomis apmirus, akivaizdesnis notaro paslaugų poreikis nebuvo jaučiamas. Pasitaikiusius negausius aktus, kurių pagrindu tomis sąlygomis dėl vienu ar kitu priežasčių supaprastinta tvarka keitėsi nuosavybės į nekilnojamąjį turtą statusas, po karo pasistengta legalizuoti specialiu 1919 m. įstatymu²⁰: teismo sprendimu tokius aktus leista pripažinti turinčiais notarinių aktų galią.

Naujomis sąlygomis atgaivindamas senąjį Notariato įstatymą, lietuviškasis 1919 m. įstatymas nesikėsino į jo nustatytą tvirtinamąją sistemą. Be to, laikantis pagrindinėje Lietuvos dalyje galiojusios tvirtinamosios tvarkos, žemės nuosavybės aktai buvo sudaromi taip pat ir Palangos valsčiuje: Lietuvoje neturėta šio buvusio Kuršo gubernijos krašto žemės knygų²¹.

„Laikinis notariato sutvarkymas“ tenkinosi tik kai kurių rusų įstatymo nuostatų pakoregavimu: šiek tiek supaprastinant buvusią tvarką, apie penkiasdešimt konkrečiai nuro-

18 Plokhotenko, A. K. *Kurs notariata*. Moskva, 1910, s. 5; Burkevičius, V. *Teisė*. 1929, 16: 62, *supra* note 1.

19 Burkevičius, V. *Teisė*. 1932, 22: 99–100, *supra* note 1.

20 Įstatymas apie aktus, padarytus dėl nekilnojamojo turto perleidimo. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 11/135.

21 Burkevičius, V. *Teisė*. 1934, 28: 375, *supra* note 1; Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 102, *supra* note 1.

dytų šio įstatymo straipsnių (iš 217) buvo paskelbti naikinamais, tarp jų, atsižvelgiant į karo ir okupacijos nualintą ūkį, apgailėtiną civilinės apyvartos lygį, dar nenusistovėjusius visuomeninius santykius, buvo atsisakyta nuostatų, reglamentavusių turtinę notaro atsakomybę už jo veiksmais klientui padarytą žalą. Rusijos įstatymo 8 straipsnyje išreikšto reikalavimu, jog priimtasis į šias pareigas deponuotų piniginių laidą galimiems būsimo kliento nuostoliams kompensuoti, 64 straipsnyje – nustačiusių civilinio ieškinio notarui pateikimo tvarką, ir kt. Ir tik vos dešimt įstatymo straipsnių, nustatančių notarų skyrimo ir atleidimo bei jų kontorų steigimo tvarką, jų darbe naudotinas knygas ir antspaudus, darbo apmokėjimą ir kai kuriuos kitus techninio pobūdžio dalykus, buvo pakeisti čia pat formuluojamais naujais straipsniais. Šie pakeitimai, lietę žemutinę notariato grandį – notarus, galiojo visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus autonominį Klaipėdos kraštą.

Tuo tarpu vyresnysis notaras „Laikinajame notariato sutvarkyme“ (čia jis pavadintas „vyriausiuoju“) paminėtas vos vieną kartą, aptariant numatomo jo antspaudo turinį.

Keisdamas Rusijos įstatymo 91 straipsnį, „Laikinis notariato sutvarkymas“ nustatė, jog notariniai aktai rašomi lietuvių kalba. Tiesa, komentuodamas šią nuostatą, teisingumo ministras aiškino, kad kreiptis į notarą busi galima ir kitomis kalbomis, o ten, kur vietos gyventojai reikalautų aktų kitomis kalbomis, Kabinetas galėsias skirti notarą, pasižymintį atitinkamomis kalbinėmis galimybėmis²².

Kartu su „Laikiniu notariato sutvarkymu“ buvo paskelbta pirmoji Lietuvoje oficiali taksa už notaro teikiamas paslaugas, taip pat Teisingumo ministerijos instrukcija, nustatiusi privalomą notarinių knygų sąrašą²³. Tame pačiame „Laikinosios vyriausybės žinių“ numeryje paskelbtas ir teisingumo ministro 1919 m. sausio 11 d. įsakymas, kuriuo paskirti pirmieji notari, iš viso aštuoniolika – po devynis Kauno ir Suvalkų teismų apygardoms²⁴. Susidarė visos prielaidos lietuviškojo notariato veiklos pradžia.

Laikoma, kad pirmasis notarinis aktas buvęs 1919 m. kovo 17 d. Kelmės notaro Igno Rudavičiaus įformintas žemės pirkimo aktas; tą patį metų gegužę–rugpjūtį pirmieji aktai buvo surašyti Kauno, Raseinių, Panevėžio, Aleksoto (iš pradžių laikyto Suvalkų teismo apygardos centru), Ukmergės notarų²⁵.

Nuostatams, skirtiems atskiroms notaro įforminamoms sandorių rūšims, kredito įstaigoms ir kitiems kreditoriams įkeisto turto perleidimo ir draudimų naikinimo tvarkai ir kt., buvo skirtas tą patį metų gruodžio 23 d. paskelbtas Papildomasai Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas²⁶.

Prieškarinis Rusijos notariato įstatymas dar kartą Ministrų kabineto buvo pakoreguotas 1932 m. spalio 27 d.²⁷, bet šįsyk tebuvo pakeisti aštuoni jo straipsniai, o šešiolika

22 Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 24, lap. 246.

23 Taksa už notaro darbą; Instrukcija notarams. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/24, 25.

24 Teisingumo ministerijos įsakymas Nr. 40. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3.

25 *Lietuvos teismas 1918–1940, supra* note 13, p. 138.

26 Papildomasai Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 18/219.

27 Ministrų kabineto 1932 m. spalio 27 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 728, lap. 136; Notariato įstatymo pakeitimas (Ist. rink. XVI t.). *Vyriausybės žinios*. 1932, Nr. 399/2735.

anksčiau panaikintų paskelbti vėl galiojančiais. Tarp jų ypač pažymėtinas notaro turtinės atsakomybės už tarnybiniais jo veiksmais padarytą žalą klientui sugrąžinimas.

Vadinasi, beatsikuriančioje Lietuvos valstybėje, tiksliau – didžiojoje jos dalyje, buvo atkurta kiek modifikuota, bet likusi ganėtinai grioždiška, akivaizdžiai atgyvenusi ir kitur jau beišnykstanti tvirtinamoji notariato organizacija (jos 1928 m. atsisakius Latvijoje, teigta, jog Lietuvoje ji likusi vienintelė pasaulyje²⁸).

3. Lietuvos notariato įstaigos

3.1. Notarai

Notarinės kontoros, vadovaujantis 1919 m. nustatyta tvarka, steigtos ten, kur „rado reikalo“ teisingumo ministras. Ši tvarka 1932 m. pakeista, teisingumo ministrui paliekant spręsti tik jų išsidėstymą, o skaičiaus nustatymas pavestas Ministrų kabinetui. Personalinis notarų skyrimas ir atleidimas, pagal Rusijos Notariato įstatymą priklausęs teismo rūmų pirmininko kompetencijai, Lietuvoje perduotas teisingumo ministrui.

Pagal tą patį Rusijos įstatymą (5 str.) notarais galėjo būti skiriami pasiekę pilnametystę, teisme ar visuomenėje „nesusitepę“, neužimantys kitų valstybinių ar visuomeninių pareigybių Rusijos valdiniai, deponavę nustatytą piniginių laidą; be to, kiekvieno jų gebėjimas teisingai surašyti aktus ir notarinių bylų vedimo bei reikalingų įstatymų išmanymas turėjo būti patikrintas komisijos, sudarytos iš apygardos teismo pirmininko, vyresniojo notaro ir prokuroro (15 str.). Vyresniesiems notarams dar buvo keliamas aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas. Tuo tarpu Lietuvoje, aštriai stokojant specialistų, „Laikinajame notariato sutvarkyme“ tenkintasi menkai teapibrėžtu trumpu nurodymu, kad notarais skiriami „pakankamai mokyti ir prityrę notaro darbe“ žmonės; tam tikri reikalavimai buvo siejami tik su kalbos mokėjimu: nors notaro sudaromi aktai turėjo būti rašomi lietuvių kalba, bet, atsisakius pirminiame įstatymo tekste buvusio reikalavimo notarui mokėti dar lenkų ir gudų kalbas²⁹, jis liko įpareigotas kalbėti dar bent viena vietos kalba („gyvenimo aplinkybėms“ reikalaujant, Ministrų kabinetui šiuo reikalu leista daryti išimtis). Notariato įstatymo pakeitimo 1932 m. projekte mėgintas pakartoti reikalavimas skiriamiesiems notarams būti pakankamai mokytiems ir prityrusiems notaro darbe, Ministrų kabinete šįsyk buvo išbrauktas³⁰.

Vietose, kuriose notaras nebuvo paskirtas, jo funkcijos teisingumo ministro įsakymu galėjo būti pavedamos apylinkės teisėjui.

Pirmosios 1919 m. pusės laikinuosiuose Teisingumo ministerijos etatų sąrašuose bei mėnesinėse sąmatose nurodoma po vieną notarą buvus teismo apygardų miestuose – Kaune bei Aleksote (balandį–gegužę dar ir Gardine) ir dvidešimt – kituose miestuo-

28 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 101, *supra* note 1.

29 Ministrų kabineto 1919 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 24, lap. 246.

30 Notariato įstatymo pakeitimo projektas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 733, lap. 343.

se³¹. Po metų, 1920 m. gegužę jau oficialiai paskelbtuose Teisingumo ministerijos etatuose³² iš viso buvo numatytos 26 notarų vietos. Šis skaičius ilgainiui po truputį didėjo ir 1938 m.³³ jau numatyta 48 (iš tikrųjų jų būta kiek mažiau – 44; Klaipėdos krašte tuo pat metu dirbo 14 notarų³⁴). Sovietinės okupacijos išvakarėse iš viso notaro darbą Kauno apygardos teismo teritorijoje dirbo 18, Šiaulių – 19, Panevėžio – 13, Marijampolės – 14, be to, notaro pareigas tuomet ėjo septyni apylinkių teisėjai; dar du žmonės notaro darbą dirbo tik ką atgautame Vilniuje³⁵.

Notarai daugiausia darbavosi individualiai, nors būta notarinių kontorų, kuriose dirbo po du tris notarų. Iš viso notarinių kontorų 1928 m. būta: Kauno apygardos teismo teritorijoje – 13 (Kaune – 4, Raseiniuose – 3, Alytuje – 2, Kauno apskrityje, Kaišiadoryse, Kėdainiuose ir Ukmergėje – po 1), Šiaulių – 9 (Šiauliuose – 2, Biržuose, Joniškyje, Kretingoje, Mažeikiuose, Plungėje, Tauragėje ir Telšiuose – po 1), Panevėžio – 7 (Panevėžyje – 2, Anykščiuose, Pasvalyje, Rokiškyje, Utenoje ir Zarasuose – po 1), Marijampolės – 9 (Marijampolėje ir Vilkaviškyje – po 2, Kalvarijoje, Lazdijuose, Naumiestyje, Prienuose ir Šakiuose – po 1)³⁶.

Brandinta mintis pretendentams notarų pareigoms rengti panaudoti 1919 m. Teismo kandidatų įstatymą, papildomai nustatant jų praktikavimąsi ne tik teismo, bet ir notariato įstaigose³⁷. Tai 1933 m. buvo padaryta Teismų santvarkos įstatymu³⁸ (207 str.). Tačiau apskritai tarp norinčiųjų dirbti notariais tinkamai pasirengusių būta nedaug, apgailėstauta, kad juos skiriant nesama iš ko rinktis. 1928 m. duomenimis, iš 27 dirbusiųjų notaro darbą teisinį išsimokslinimą turėjo keturi³⁹ (arba 15 proc.). Net diplomuotų teisininkų gretas papildant Lietuvos universiteto Teisių fakulteto absolventams, po to, kai Teismų santvarkos įstatymas nustatė aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimą skiriamiesiems teisėjams, teismo tardytojams, prokurorams ir jų padėjėjams bei advokatams, notariate didesnių poslinkių nebūta – pažymint lietuviškojo notariato dvidešimtmetį teisininkai tesudarė apie 20 procentų Kauno apygardos notarų ir tik apie 10 procentų dirbusiųjų kitose teismų apygardose. Tikrai tarp klaipėdiečių tokių buvo visas šimtas procentų⁴⁰.

Šie duomenys anaip tol nereiškė, kad notariate spietėsi tik kitur nepritapę žmonės⁴¹. Antai ilgamečiu Lietuvos notaru, 1926–1928 m. ėjusių vyresniojo notaro pareigas, buvo Peterburgo universiteto auklėtinis jau minėtasis V. Burkevičius, daugybėje savo pa-

31 Teisingumo ministerijos 1919 m. sausio 14 d. laikinieji etatai; Teisingumo ministerijos sąmatos 1919 m. kovas–gegužė. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 4, lap. 121, 138, 156, 193.

32 Teisingumo ministerijos etatai. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 33/326.

33 Teisingumo ministerijos etatai. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 617/4365.

34 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 103, *supra* note 1.

35 Visų apygardų notarų ir apylinkių teisėjų, einančių notaro pareigas, sąrašas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 1369, ap. 3, b. 12, lap. 1–2.

36 *Lietuvos teismas 1918–1928*, *supra* note 13, p. 145–146, 150, 155, 160.

37 Burkevičius, V. *Teisė*. 1929, 15: 37, *supra* note 1.

38 Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419/2900.

39 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, *supra* note 1, p. 20.

40 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 103, *supra* note 1.

41 Gaivenis, V. *Nuo raštinko iki notaro*, *supra* note 2, p. 76–81; Gaivenis, V. Lietuvos notariai – totalitarinio režimo aukos. *Notariatas*. 2008, 6: 17.

skelbtų rašinių palikęs unikalios medžiagos Lietuvos notariato istorijos tyrinėtojams; Panevėžio notaru 1922–1933 m. dirbo didžiulę gyventojų pagarbą pelnęs Jonas Moigis, teisinį išsilavinimą įgijęs Jaroslavyje ir po to net dvidešimt aštuonerius metus tarnavęs vyresniuotu notaru Smolenske, savo įpėdiniu notaro krėsle palikęs sūnų teisininką Algirdą Moigį.

Vienu svarbiausių Rusijos notariato įstatymo pakeitimu, padarytu priderinant jį prie Lietuvos sąlygų, buvo laikomas atsisakymas jame buvusios tvarkos, kai notaro pajamas sudarė tik pagal susitarimą su klientu arba pagal nustatytą taksą iš jo gaunamas užmokestis. Dar neturint duomenų, leidžiančių spręsti apie Lietuvos sąlygomis notarą pasiekiančių įplaukų dydį⁴², už jų darbą iš pradžių įvesta mišri atlyginimo sistema: „Laikinis notariato sutvarkymas“ jiems nustatė pastovų atlyginimą iš valstybės išdo (rusų įstatymo 7 str. pakeitimas) ir tuo pat metu suteikė teisę į dalį iš klientų pagal oficialią taksą surenkamo užmokesčio – didžioji šio užmokesčio dalis notaro turėjo būti įnešama į valstybės išdą, o dvidešimt penki procentai paliekami jam (203 str. pakeitimas). Surenkamoms lėšoms didėjant, notarui tenkanti jų dalis 1922 m. sumažinta iki dešimties procentų⁴³.

Atlyginimas notarams, mokamas iš valstybės išdo, kaip ir kitiems Lietuvos valdininkams, keletą kartų keitėsi. Pagal 1920 m. gegužę paskelbtą įstatymą⁴⁴, jiems buvo skirta 800 auksinų alga, dydžiu prilygstanti teismo kandidato, I klasės mašininkės ar įstaigos vairuotojo gaunamai algai. Vėliau specialiai teismo tarnautojams skirtas 1924 m. Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo II A priedas⁴⁵ notarus, kaip ir Vyriausiojo tribunolo valstybės gynėjo ir apygardos teismo sekretorius, priskyrė kukliai ketvirtai kategorijai (iš 14) ir numatė mėnesinį 340 litų atlyginimą.

Tai nebuvo dideli pinigai – jie, pasak V. Burkevičiaus, reiškė, kad notaro gaunamų iš valstybės išdo pinigų neužtekę nei jam pačiam pragyventi, nei kontorai išlaikyti, todėl esą tekę, kaip laisvos profesijos žmogui, užsidirbti atliekant savo darbą⁴⁶. Tačiau ir taksa už notaro darbą, nustatyta tiek auksiniais, tiek, 1922 m. perėjus prie savojo piniginio vieneto, – litais, taip pat buvo nedidelė: brangiausiai – 6 litais ir po 1/2, vėliau – po 20 centų kiekvienam šimtui sudarytame dokumente nurodytos sumos – įvertintu notariniu veiksniu laikytas testamentas surašymas⁴⁷.

1932 m. Notariato įstatymo pakeitimas ypač buvo reikšmingas tuo, kad notarus jis paskelbė „etatiniiais valstybės tarnautojais be algų“. Tai pirmiausia reiškė⁴⁸, kad notaro, kaip valstybės tarnautojo, darbas imtas teisiškai reguliuoti – atkurtas Rusijos notariato įstatymo 37 straipsnis, įpareigojantis notarus kasdien nustatytu laiku ne mažiau kaip 6 valandas būti kontorose, taip pat, kaip minėta, atgaivinta materialinė jo atsakomybė už tarnybinius

42 Teisingumo ministerijos 1919 m. vasario sąmatos paaiškinimai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 4, lap. 160.

43 Taksos už notaro darbą. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 103/812.

44 Algų nustatymo centralinių ir vietos įstaigų valdininkams įstatymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 30/343.

45 Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo priedas II A. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 168/1185.

46 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, supra note 1, p. 17.

47 Taksos už notaro darbą; Taksos už notaro darbą pakeitimas; Taksos už notaro darbą pakeitimo papildymas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 103/812; 1923, Nr. 123/943, 145/1046.

48 Teisingumo ministerijos paaiškinimas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 733, lap. 349.

veiksmams padarytą žalą klientui ir nustatyta tvarka pareikšti jam civilinį ieškinį teisme; antra, notarai nuo tų pat metų gruodžio 1 d. neteko atlyginimo, mokamo iš valstybės išdo⁴⁹.

Lietuvos notariatas šiuo įstatymu nutraukus atlyginimo iš valstybės išdo mokėjimą ir atgaivinus notaro turtinę atsakomybę buvo akivaizdžiai priartintas prie Europoje paplitusio vadinamojo lotyniškojo notariato modelio.

Šįsyk įstatyme apie notarui tenkančią jo gaunamų įplaukų dalį neužsiminta, bet ir ne visos įplaukos paliktos notarui. Notaro atlyginimo reikalą reglamentavo įstatymo priedas, fiksavęs konkrečius notaro teikiamų paslaugų įkainius, tenkančius išdui ir pačiam notarui⁵⁰. Antai už akto atitinkamose knygos ar testamentu surašymą įmoka buvo nustatyta vien tik į išdą; už įgaliojimo surašymą ir patikrinimą buvo numatytos kliento įmokos dalys, turinčios tekti atskirai išdui ir notarui; tuo tarpu pajamos, gautos už sutarčių ar testamentų projektų surašymą, buvo skiriamos tik notarui.

Apie vidutines numatomas galiojant šiai tvarkai notaro pajamas iš dalies galima spręsti iš to, kad negaudamas nuolatinio atlyginimo specialiai įnašams į pensijų fondą pagal galiojantį 1926 m. Valstybės tarnautojų pensijų ir pašalpų įstatymą mokėti notaras etatų įstatyme⁵¹ buvo prilygintas VII kategorijos teismo tarnautojams (jiems priklausė taikos teisėjas ar teismo tardytojas svarbesnėms byloms), gaunantiems 600 litų mėnesinį atlyginimą, ir įpareigotas kiekvieną mėnesį į pensijų fondą pervesti po 36 litus (6 procentai nuo atlyginimo)⁵².

Tuo pat metu, baiminantis galimo notaro pajamų sumažėjimo⁵³, tame pačiame Notariato įstatymo pakeitime teisingumo ministrui, susitarus su finansų ministru, išimtiniais atvejais leista pasirūpinti lėšomis notaro kontorai išlaikyti.

Notarų darbo priežiūra buvo pavesta teisingumo ministrui ir teismui. Teisingumo ministerija leido nemažai notarų darbą reglamentuojančių aplinkraščių, rūpindamasi jų surašomų dokumentų kokybe, vilkinimo tvirtinant aktus mažinimu ir kitais aktualiaisiais notarų darbo klausimais⁵⁴.

3.2. Vyresnysis notaras (Notariato archyvas)

Vyresniajam notarui, remiantis Rusijos įstatymu, buvo išsaugotas „grynai valstybinės teismo įstaigos“ statusas⁵⁵, jis paliktas teismo valdininku, pagal skyrimo bei atleidimo tvarką – tai darė respublikos prezidentas teisingumo ministro teikimu – prilygintu apygardos teismo teisėjui⁵⁶.

49 Teisingumo ministerijos 1932 m. gruodžio 1 d. aplinkraštis Nr. 122. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 385, ap.2, b. 144a, lap. 25.

50 Notariato įstatymo 208 str. priedas. *Vyriausybės žinios*. 1932, Nr. 399/2736.

51 Teisingumo ministerijos etatai. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 617/4365

52 Teisingumo ministerijos 1932 m. gruodžio 12 d. aplinkraštis Nr. 122. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 385, ap. 2, b. 144a, lap. 25.

53 Teisingumo ministerijos paaiškinimas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 733, lap. 349.

54 Teisingumo ministerijos aplinkraščiai visiems notarams. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 385, ap. 2, b. 144a, lap. 27, 29, 37, 40 ir kt.

55 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, supra note 1, p. 19.

56 [Masiulis] Msl., B. Notaras. *Lietuvių enciklopedija*. T. XX. Boston, 1960, p. 453–454.

Vyresnysis notaras turėjo būti notarų informuojamas apie jų surašytus nuosavybės teisius į nekilnojamąjį turtą įtvirtinimo, perleidimo ar suvaržymo aktus, ir po to, laikantis nustatytų terminų, atitinkamų aktų išrašai iš notaro knygų jam turėjo būti pristatyti tvirtinti ir registruoti; prieš darydamas tai, jis turėjo patikrinti, ar aktas formaliai yra teisėtas, ar nepažeidžia valstybės bei trečiųjų asmenų interesų, pagaliau – ar tinkamai surašytas⁵⁷, ir paimti nustatyto dydžio įmokas į valstybės išdą. Be notarų surašytų aktų dėl nekilnojamojo turto tvirtinimo, vyresniajam notarui buvo pavestos ir kai kurios kitos funkcijos, tarp jų išdavinėti turto įkeitimo liudijimus, tvarkyti žmonių, turinčių teismo apribotą teisnumą, sąrašus.

Iš pradžių atkurtoje Lietuvos valstybėje apygardos teismus įsteigus buvusiose Kauno ir Suvalkų gubernijose ir pastarojoje (Marijampolės apygardos teismo teritorijoje) išlikus hipotekos sistemai, kurioje vyresniojo notaro įstaiga nebuvo numatyta, ji ėmė veikti tik Kaune. Kauno vyresniojo notaro įstaiga, vadinamasis Kauno notariato archyvas, Lietuvos valstybėje formaliai buvo atgaivinta ir nedaug tepakitusiu teisiniu pagrindu ėmė veikti 1919 m., bet laikoma, kad normaliai funkcionuoti ji pradėjo 1920 m. kovo 30 d., pirmajam nepriklausomos Lietuvos vyresniajam notarui Jurgiui Linartui patvirtinus pirmąjį lietuvių kalba surašytą „tvirtininių“ aktą⁵⁸. Gegužės 22 d. paskelbti pirmieji nuolatiniai vyresniojo notaro įstaigos etatai, bet svarbiausias jos darbas prasidėjo tu pat metų pabaigoje, pasirodžius minėtam Papildomajam Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymui⁵⁹.

Ypač vyresniojo notaro darbo pradžią sunkino tai, kad ši įstaiga neturėjo archyvo. Tačiau remiantis 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos taikos su Rusija sutarties IX straipsniu notariato archyvas iš Rusijos dalimis 1921–1922 m. buvo sugrąžintas⁶⁰ ir iki 1926 m. pabaigos (buvo) sutvarkytas⁶¹.

Vyresniojo notaro įstaigoje 1928 m. veikė aktų tvirtinimo, žemės reformos, įkeitimo liudijimų davimo ir sueigų nutarimų žymėjimo, draudimų ir archyvo raštų gaminimo skyriai bei registratūra⁶².

Įstaigos veikimo plotas, palyginti su ikikariniu, kiek padidėjo buvusios Vilniaus gubernijos teritorijos dalimi. Jis nepasikeitė 1922 m. įsteigus Šiaulių, o 1925 m. – Panevėžio apygardos teismus: atitinkami įstatymai⁶³ skelbė, jog vyresniųjų notarų įstaigos prie šių teismų nesteigiamos, jog visų trijų apygardos teismų teritorijas aptarnauja Kauno apygardos vyresnysis notaras ir visus skundus dėl vyresniojo notaro veiksmų sprendžia Kauno apygardos teismas. Šiam teismui, taip pat teisingumo ministrui, buvo pavesta tiesioginė vyresniojo notaro įstaigos darbo priežiūra.

57 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, supra note 1, p. 20.

58 Burkevičius, V. *Teisė*. 1929, 16: 61, supra note 1.

59 Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga)*, supra note 1, p. 11.

60 *Lietuvos teismas 1918–1928*, p. 138, supra note 13.

61 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 102, supra note 1.

62 *Lietuvos teismas 1918–1928*, supra note 13, p. 140.

63 Šiaulių apygardos teismo įsteigimo ir Kauno apygardos teismo etatų sumažinimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 81/705; Panevėžio apygardos teismo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1925, Nr. 189/282.

Pirmojoje valstybės valdininkų klasifikacijoje vyresniajam notarui, prilygintam teismo tardytojui ypatingai svarbioms byloms ar juriskonsultui, buvo numatytas 1700 auksinų atlyginimas. Vėliau notaras pateko į Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo II A priedo IX kategoriją (tapo tolygus baigusiems aukštąjį teisės mokslą ir turintiems ne mažesnę kaip trejų metų darbo teismuose stažą teismo tardytojui svarbesnėms byloms, taikos teisėjui ar apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjui) ir jam skirtas 900 litų atlyginimas, prilygęs aukštai kitų valstybės tarnautojų XVI kategorijai, kuriai priklausė vos keletas aukštųjų valdininkų, tokių kaip Ministrų kabineto reikalų vedėjas ar kriminalinės policijos direktorius.

4. Užsitiesęs savojo Notariato įstatymo rengimas

Negausūs mėginto priderinti prie mūsų gyvenimo sąlygų rusų Notariato įstatymo pakeitimai ir papildymai bei juos interpretuojantys poįstatyminiai aktai nepajėgė įveikti jo trūkumų, kurie Lietuvoje buvo apibūdinami kaip „nenormalūs ir beveik nebepakenčiami“⁶⁴.

Svarbiausiais notariato trūkumais Lietuvoje buvo laikoma⁶⁵, pirmiausia, pačios sistemos nevienodumas, notariatą ir apskritai civilinius teisinius santykius reglamentuojančių įstatymų margumas, kėlęs painiavą daugeliu teisinių klausimų, pavyzdžiui, dėl nustatomų labai nevienodų senaties terminų⁶⁶. Nemažiau svarbi buvo racionalesnė – hipotekinė – sistema: negalutinis, preliminarį reikšmę teturinčių kai kurių notaro sudaromų aktų pobūdis, kaip Notariato įstatymo trūkumas, anksčiau jau buvo nurodytos rusų literatūroje⁶⁷. Lėtas ir nesklandus vyresniojo notaro įstaigos darbas nepasitenkinimą kėlė ir Lietuvoje⁶⁸, nepatogumus didino tai, kad vienintelė vyresniojo notaro įstaiga buvo skirta trims teismo apygardoms – procedūra tapo ilga, atsirado sunkumų ieškant reikalingų apie nekilnojamąjį turtą žinių⁶⁹. Be to, rusiškoji tvirtinamoji sistema, vertusi notarus saugoti jų sudaromų aktų ir dokumentų paslaptį (rusų Notariato įstatymo 23 str.), nebuvo pritaikyta rinkos sąlygoms, prieštaravo vienam svarbiausių hipotekos sutvarkymo principui – viešumui⁷⁰.

Lietuvoje galiojusiuose teisės aktuose, kaip ir rusų Notariato įstatyme, nebuvo numatyta notarų savivalda. Pageidavimas turėti „visuomenės notarų korporaciją“ su taryba priešakyje ir su garbės teismu buvo išsakytas jau pirmajame Lietuvos notarų suvažiavime⁷¹, vykusiame 1920 m. balandį, bet jis taip ir liko neišgirstas.

Apskritai šis suvažiavimas visoje notariato organizacijoje konstatavo daugybę trūkumų ir nenormalumų ir išreiškė palinkėjimą, jog skubiai būtų rengiamas naujas, vienas

64 Burkevičius, V. *Teisė*. 1929, 15: 29, *supra* note 1.

65 Butkys, Č. *Ipotekos įstatymas*. Aiškinimas. Kaunas, 1938, p. 4–7, 21–22.

66 Burkevičius, V. *Teisė*. 1934, 28: 376–377, *supra* note 1.

67 Plokhotenko, A. K., *supra* note 16, s. 107.

68 Burkevičius, V. *Teisė*. 1929, 16: 61, *supra* note 1.

69 Mačys, V., *supra* note 17, p. 26.

70 Burkevičius, V. *Teisė*. 1930, 17: 65–66, *supra* note 1.

71 Gaivenis, V. *Nuo raštininko iki notaro*, *supra* note 2, p. 56.

visai valstybei, notariato įstatymas. Panašia dvasia 1928 m. vyko ir antrasis notarų suvažiavimas, bet jo dalyviams leista suprasti, kad tikėtis greitų permainų nesama pagrindo⁷².

Akivaizdūs rusų Notariato įstatymo trūkumai anksti pastūmėjo Teisingumo ministeriją pradėti pasirengimą esminei notariato reformai, pirmiausia orientuojantis į hipotekos išplėtimą visoje Lietuvoje. Jau 1924 m. į lietuvių kalbą išverstas Rusijoje 1859 m. pradėto rengti, bet iki Pirmojo pasaulinio karo Valstybės dūmoje taip ir nesuskubto priimti hipotekos įstatymo (*вотчинный устав*) projektas bei Užnemunėje veikę buvusios Lenkijos karalystės hipotekos nuostatai. Tačiau vėliau stabtelėta. Tik 1927 m. Hipotekos įstatymo projekto rengimas patikėtas teisingumo ministro tarybos nariui K. Šalkauskiui. Jis ėmėsi darbo, turėdamas po ranka taip pat 1900 m. Vokietijos ir 1912 m. Šveicarijos civilinių kodeksų medžiagą. Jo įdirbis 1930 m. perduotas Valstybės Tarybai kartu su Ministrų kabineto įpareigojimu darbą galutinai užbaigti.

Bet tik 1938 m. sausio 1 d. įsigaliojo Seimo 1936 m. priimtas Hipotekos įstatymas⁷³. Jis panaikino vyresniojo notaro pareigybę, numatė visų jo bylų perdavimą hipotekos įstaigoms, steigiamoms remiantis Teismų santvarkos įstatymo pakeitimu⁷⁴, kiekvienoje apskrityje prie apylinkės teismo, ir dar kartą susiaurino senojo rusų Notariato įstatymo taikymo erdvę. Gerokai susiaurintos ir Užnemunėje galiojusios Hipotekos nuostatų panaudojimo galimybės: ištiesai panaikintas 1818 m. įstatymas ir penkiolika (iš dvidešimt keturių) 1825 m. įstatymo straipsnių.

Hipotekos įstatymas iki galo nebuvo įgyvendintas⁷⁵, bet pagal jį aktai, priskirti prie hipotekinių, nuo šiol turėjo būti sudaromi arba vietos hipotekos įstaigoje, arba ir pas notarą, įpareigojus jį apie kiekvieną tokiu laikomą aktą tą pačią dieną pranešti hipotekos įstaigai. Pagrįstai tikėtasi aktų dėl nekilnojamojo turto procedūros suvienodėjimo ir šio atsakingiausio notarų darbo baro palengvėjimo ir supaprastėjimo. Ir nors tuo pat metu net ir hipotekinių aktų „darysena ir forma“ su nedidelėmis išimtimis notarų turėjo būti atliekama ir toliau laikantis Notariato įstatymo nustatytų taisyklių (Hipotekos įstatymo 297 str.), nekalbant jau apie kitų notarinių veiksmų atlikimą, viltasi, jog senajam rusų įstatymui, kurio iš esmės telikęs veikti vos „vienas kitas“ straipsnis, pagaliau prisiartinęs „paskutinis alsavimas“⁷⁶.

Iš tiesų Vyriausybei 1939 m. pabaigoje rimtai užsimojus parengti konkretų Lietuvos įstatymų tvarkymo planą ir iš ministrų pareikalavus žinių apie jų vadovaujamosiose žinybose tebetaikomus svetimus įstatymus, apie tų įstatymų, išvertus juos į lietuvių kalbą, tinkamumą, apie reikalingas juose pataisas ir naujų įstatymų būtinumą⁷⁷, naujas Notariato įstatymas teisingumo ministro buvo nurodytas tarp išleistinų „pirmoj eilėj“⁷⁸.

Deja, netrukus prasidėjusi sovietinė okupacija sutrukdė tai padaryti.

72 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 104, *supra* note 1.

73 Ipotekos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 560/3892. Straipsnyje šis institutas įvardytas ir dabar vartojamu jo pavadinimu „hipoteka“.

74 Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 559/3887.

75 Ipotekos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 615/4342, Nr. 617/4377; Burkevičius, V. Ipotekinių ir neipotekinių aktų darymas ir paliudijimas. *Teisė*. 1939, 46: 205.

76 Burkevičius, V. *Teisė*. 1939, 45: 105, *supra* note 1.

77 Ministro pirmininko 1939 m. gruodžio 29 d. raštas ministrams. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 1090, lap. 1.

78 Teisingumo ministro 1940 m. vasario 2 d. raštas ministrui pirmininkui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 1549, lap. 194.

Išvados

1. Notariato sistema Lietuvoje buvo organizuota trijose svetimose valstybėse (Rusijoje, Lenkijos karalystėje ir Prūsijoje) išleistų įstatymų pagrindu. Svarbiausi iš jų buvo Rusijos imperijos įstatymas, iki Pirmojo pasaulinio karo veikęs didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje. Pagal šį įstatymą reikšmingiausių notarinių aktų surašymo ir jų tvirtinimo-registravimo procedūros buvo atliekamos atskirai ir pavestos skirtingoms notariato institucijos grandims. Kiti teisės aktai, galioję atskirose teritorijos dalyse, buvo įtvirtinę kur kas modernesnę – hipotekos – sistemą.

2. Pasenusi notariato organizacijos sistema didžiojoje Lietuvos dalyje buvo išsaugota, tenkinantis tik kai kurių rusų įstatymo nuostatų pakeitimais ir papildymais, leidusiais Lietuvos notariatui 1932 m. priartėti prie lotyniškojo jo modelio. Realus žingsnis atsisakant tvirtinamosios sistemos ir siaurinant rusų Notariato įstatymo taikymo galimybes, buvo Lietuvoje priimto Hipotekos įstatymo 1938 m. sausio 1 d. įsigaliojimas.

Literatūra

- Algų nustatymo centralinių ir vietos įstaigų valdininkams įstatymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 30/343.
- Burkevičius, V. Iš Klaipėdos krašto teisingumo žinybos. *Teisė*. 1932, 22.
- Burkevičius, V. Iš notariato reformų ruošimo istorijos. *Teisė*. 1929, 16.
- Burkevičius, V. Įstatymų suvienodinimo reikalu. *Teisė*. 1934, 28.
- Burkevičius, V. *Kauno notariato archyvas (Vyresniojo notaro įstaiga). Keli bruožai iš įstatygos veikimo ir sutvarkymo*. Kaunas, 1928.
- Burkevičius, V. Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymų. *Teisė*. 1929, 15.
- Burkevičius, V. Lietuvos notariato veikimo dvidešimties metų sukaktis. *Teisė*. 1939, 45.
- Burkevičius, V. Notariato įstatymo (Ist. Rink. XVI t. 1 d.) 64 str. prasmė. *Teisė*. 1937, 38.
- Burkevičius, V. Tvirtininiai, notariniai, pareikštiniai ir naminiai raštai. *Teisė*. 1930, 18.
- Burkevičius, V. Vyresniojo notaro darbo praktika. *Teisė*. 1928, 14; 1930, 17.
- Butkys, Č. *Ipotekos įstatymas*. Kaunas, 1938.
- Gaivenis, V. Lietuvos notarai – totalitarinio režimo aukos. *Notariatas*. 2008, 6.
- Gaivenis, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius, 2007.
- Gaivenis, V. Trumpa Lietuvos notariato istorijos apžvalga. *Lietuvos notariatas*. Vilnius, 1996.
- Instrukcija notarams. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/25.
- Ipoteknyje yctavy 1818 g. i 1825 g. Shenvic, F. *Grazhdanskie zakony Carstva Polskova, razjasnenye po reshenijam Pravitel'svujshevo Senata*. Izdanie neoficialnoe. Kaunas, 1930.
- Ipotekos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 560/3892.
- Ipotekos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 615/4342, Nr. 617/4377.
- Įstatymas apie aktus, padarytus dėl nekilnojamojo turto perleidimo. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 11/135.
- Laikinasis notariato sutvarkymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/23.
- Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos 1918 m. gegužės 28 d. raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.
- Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos skelbimas. *Darbo balsas*. 1918 04 18, 17: 16.

- Lietuvos teismas 1918–1928*. Kriščiukaitis, A. (red.). Kaunas, 1930.
- Mačys, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. *Teisė*. 1927, 12.
- [Masiulis] Msl., B. Notaras. *Lietuvių enciklopedija*. T. XX. Boston, 1960.
- Ministro pirmininko 1939 m. gruodžio 29 d. raštas ministrams. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 1090.
- Ministro pirmininko žiniai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 1295.
- Ministrų kabineto 1918, 1919 ir 1932 m. posėdžių protokolai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 9, 24, 728.
- Nekrošius, V. *Notariato teisė*. Mokymo priemonė. Kaunas, 1997.
- Notariato įstatymo 208 str. priedas. *Vyriausybės žinios*. 1932, Nr. 399/2736.
- Notariato įstatymo pakeitimas (Įst. rink. XVI t.). *Vyriausybės žinios*. 1932, Nr. 399/2735.
- Notariato įstatymo pakeitimo medžiaga. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 733.
- Panevėžio apygardos teismo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1925, Nr. 189/282.
- Papildomasai Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 18/219.
- Plokhotenko, A. K. *Kurs notariata*. Moskva, 1910.
- Polozhenie o notarialnoj chasti. Izdanie 1914 goda. *Svod zakonov Rosijskoj imperiji*. Tom XVI, ch. I. izd. 1914 g.
- Pravovye osnovy notarialnoj dejatelnosti*. Argunov, V. (red.). Moskva, 1994.
- Savickaitė, K. Notariato raida Lietuvoje. *Teisė*. 2003, 46.
- Šiaulių apygardos teismo įsteigimo ir Kauno apygardos teismo etatų sumažinimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 81/705.
- Taksa už notaro darbą. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3/24.
- Taksa už notaro darbą. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 103/812.
- Taksos už notaro darbą pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1923, Nr. 123/943
- Taksos už notaro darbą pakeitimo papildymas. *Vyriausybės žinios*. 1923, Nr. 145/1046.
- Teisingumo ministerijos aplinkraščiai notarams. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 385, ap. 2, b. 144a.
- Teisingumo ministerijos etatai. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 33/326.
- Teisingumo ministerijos etatai. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 617/4365.
- Teisingumo ministerijos įsakymas Nr. 40. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 2-3.
- Teisingumo ministerijos laikinieji etatai ir mėnesinės sąmatos. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 4.
- Teisingumo ministro 1940 m. vasario 2 d. raštas ministrui pirmininkui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 1549.
- Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1933, Nr. 419/2900.
- Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 559/3887.
- Valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo priedas II A. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 168/1185.
- Visų apygardų notarų ir apylinkių teisėjų, einančių notaro pareigas, sąrašas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 1369, ap. 3, b. 12.
- Vremenaja instrukcija dlia notariusov Litvy. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. F. 923, ap. 1, b. 4.

LITHUANIAN NOTARY PRACTICE IN 1918–1940: LEGAL REGULATION

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Between the world wars, Lithuanian notary practice was based on the legal acts adopted from Russia, the Kingdom of Poland, and Germany. The most important was the Russian Notary Law of 1866, which was valid in the largest part of the Lithuanian territory. This law established the so-called approval system, in which the most important acts of the notary as indicated by civil law had to be approved by the senior notary, who worked under the supervision of the county court.*

In 1919, upon transferring this outdated system into the Lithuanian law practice, only a few provisions were corrected. In addition to the right to collect fees from customers, the notaries had a fixed state remuneration established for them. The provisions for material liability of the notaries were abolished. This withdrawal from the so-called Latin model of notary practice was corrected by the changes to the Notary Law of 1932, which declared notaries as “civil servants without wages”. Thus, starting 1932, payments from the state have been discontinued while more regulation was enforced regarding the daily activities of notaries (e.g. notaries were required to work at least six office hours). Furthermore, the provisions on material liability were revived.

The Mortgage Law of 1936 further narrowed the possibilities of applying the Notary Law and simplified the procedure for real estate laws.

The issue of a national Notary Law was prevented by the Soviet occupation.

Keywords: *Lithuanian notary practice, notary, mortgage.*

Mindaugas Maksimaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History, professor. Research interests: history of legal thought, Lithuanian legal history.